

Іван Ярмошик
доктор історичних наук,
доцент, завідувач
кафедри спеціальних історичних
наук та правознавства
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

**ВОЛИНЬ В ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА
(друга половина ХІХ ст.)**

Помітну роль в активізації історико-краєзнавчих досліджень Волині в другій половині ХІХ ст. відіграли представники православного духовенства.

Цей напрям у діяльності служителів церкви ще не знайшов належного відображення в науковій літературі. Лише останнім часом почали з'являтися повідомлення про доробок окремих дослідників (здебільшого, в збірниках тез краєзнавчих конференцій). Серед тих, чий праці не втратили свого значення до сьогодні, слід згадати А.Сендульського, А.Хойнацького, М.Теодоровича, Є. Барановського, Ф. Четиркіна, М. Трипольсько-го, С. Беляєва, Л. Рафальського, О. Хоттовицького та ін.

Священик с. Сивки (нині Хмельницька обл.) Аполоній Сендульський приділяв увагу вивченню історії древніх населених пунктів Волині. Інтерес викликають його статті про Овруч, Коростень, Корець, Пересопницю, Луцьк, Рівне, Дубно, Вишневець та ін. А. Сендульський досліджував і генеалогію древніх шляхетних родів України: Острозьких, Сенгушків, Любомирських.

Професор богослов'я протоіерей Андрій Хойнацький вивчав уніатські

богослужбові книги, їх відношення до книг православних і римокатолицьких, виступав зі статтями, де простежував історію обрядів уніатського богослужіння, аналізував церковну літературу, її поширення на Волині. Привертають увагу його розвідки про діяльність на Волині князів епохи Київської Русі: Мстислава Володимировича, Ярослава Святополковича, Андрія Боголюбського, Святослава Давидовича, про перебування у Володимирі-Волинському літописця Нестора. Історичну цінність становлять дослідження А. Хойнацького про життя Феодора Острозького, Іуліани Ольшанської, Іова Почаєвського, діячів православної церкви XIII—XVI ст., вихідців з Волині. Друкувались його матеріали в періодичних виданнях того часу: "Руководство для сельских пастырей", "Волынские епархиальные ведомости", "Древняя и Новая Россия", ряд вийшло окремими книгами.

Слід відзначити велику заслугу "Волынских епархиальных ведомостей" (видавались з 1866 р, редакція — в Кременці, друкарня — в Почаєві) у залученні до краєзнавчої діяльності широких кіл духовенства. З надрукованих тут матеріалів, найбільший інтерес становлять історико-статистичні описи міст і сіл, описи церков, монастирів, які існували в XIX ст. чи раніше. У 80-х рр. викладач семінарії М.Теодорович опублікував велику працю "Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии". (Пізніше вона вийшла у Почаєві окремим виданням у 5-ти томах: 1888 —т.1, 1890 —т. 2, 1893 —т. 3, 1899 — т. 4, 1903 — т. 5). В її написанні брало участь все духовенство єпархії, надсилаючи автору церковні літописи, розповіді про історію сіл, церков, спогади старожителів, легенди, перекази. Отже, книгу можна, до певної міри, вважати плодом колективної праці духовенства Волині. Крім цієї, М. Теодоровичем написані праці з історії Волинської духовної семінарії, м. Володимир-Волинського тощо.

На сторінках "Ведомостей" у 1878—1879, 1881 рр. надруковані

історичні нариси про Волинську семінарію Ф.Четиркіна. Перу цього ж автора належить розвідки про релігійні відносини литовсько-польських правителів з населенням Волині в XIV— XVIII ст. (1874-№ 14, 15; 1877 — № 1, 3, 5, 7).

Становлять інтерес і публікації священника Стефана Барановського, який помістив у "Ведомостях" розвідки про Адама Кисіля (1874, № 21), про міграцію населення Волині в межі Росії в 1848—1852 рр. (1874, № 18), про перебування на Волині А.Курбського (1875 № 1,2), історичний нарис про село Колодно Кременецького повіту (1873, № 15), інші матеріали.

З інших дослідників необхідно згадати викладача Волинської духовної семінарії, пізніше Київської духовної академії М. Петрова, який, будучи одним з перших редакторів "Волынских епархиальных ведомостей", помістив на сторінках видання статті з історії монастирів, розвитку освіти в краї, видрукував ряд книг з минулого Волині, зокрема в співавторстві з професором Київської духовної академії І.І. Малишевським ("Волинь. Исторические судьбы юго-западного края". — СПб., 1888). Слід сказати і про церковно-парафіальні літописи, що велись священниками в другій половині XIX ст. і були здані до Волинського епархіального давньосховища, яке функціонувало в Житомирі.

До нашого часу дійшло майже 430 літописів, нині їх копії зберігаються в Державному архіві Житомирської області. Вони містять цінну інформацію з історії міст, сіл, церков, монастирів колишньої Волинської губернії, опис побуту, звичаїв, обрядів населення.

Сільські священники прислужились і при складанні професором В. Антоновичем "Археологической карты Волынской губернии", надсилаючи йому дані про місцеві старожитності.

Обсяг тез не дозволяє згадати всіх, хто працював на ниві краєзнавства. Однак можна констатувати значний вклад духовенства в розвій історичних досліджень Волині; разом з кращими представниками інтелігенції вони

були серед тих, хто започаткував історико-краєзнавче вивчення краю. їх роботи об'єктивно сприяли формуванню і росту національної самосвідомості населення.